

De onttovering van het verleden

Consciences *Leeuw van Vlaanderen*, maar zonder klauwen...

André Mottart

"Ik ging in 1957 voor het eerst naar school. Ik kreeg in dat jaar een paspoort voor Gutenbergs universum, maar ook nog een ander, innerlijk en onzichtbaar paspoort, want het leesboekje is een soort paspoort dat de identiteit bepaalt van enkele generaties. Enkele generaties... dat is een heel volk. Ieder volk heeft zijn eigen leesboekje."

Dubravka Ugresic (1995, p. 21)

Sinds de val van de Berlijnse muur worden we in Europa met twee tegenstrijdige politieke tendensen geconfronteerd. In het voormalige 'Oostblok' steekt een fervent nationalisme de kop op en ziet men voormalige (wereld)rijken compleet desintegreren. In West-Europa poogt men daarentegen (met de Euro als locomotief) het éénmakingsproces juist te versnellen. Deze ontwikkelingen hebben concepten als nationaliteit en identiteit opnieuw hoog op de agenda geplaatst. Immers, de voornamelijk economische motieven die de Europese éénmaking schragen, zijn niet van die aard om burgers voor dit project warm te maken. Daarom poogt de Europese Commissie dan ook de burgers met culturele programma's (en ongetwijfeld gigantische sommen geld) een Europese identiteit aan te praten. Hierin wordt het onderwijs vaak een centrale rol toebedeeld: het is misschien wel het belangrijkste doorgeefluik van het culturele erfgoed, een hoofdingrediënt van identiteit.

De confrontatie van de nationale met een

Europese identiteit leidt echter tot een paradoxale situatie. Aan de ene kant poogt men niet langer de eigen cultuur vanuit een eng nationaal perspectief te begrijpen, maar binnen die ruimere Europese context te plaatsen; aan de andere kant echter wordt gevreesd dat de Europese éénmaking een rechtstreekse bedreiging is voor de eigen culturele identiteit. Uiteraard ligt de situatie heel gevoelig in Vlaanderen, waar men nog maar pas van een ontvoeringsstrijd aan het bekomen is, maar ook in onze buurlanden is de eigen identiteit een onderwerp van debat, nu er overal hoekstenen van de industrie aan het buitenland verkocht worden en binnenkort de Euro de nationale munten vervangt.

In dit artikel wil ik kort schetsen hoe men met de 'maakbaarheid van identiteit' in de literatuurles kan omgaan. Alhoewel ik dit hier doe aan de hand van een roman die een belangrijke rol heeft gespeeld in de recente Vlaamse geschiedenis, meen ik dat in welk cultuurgebied ook, een roman of enig ander kunstwerk kan gevonden worden waarmee, mutatis mutandis, het opzet van dit artikel kan worden gerealiseerd.

IDENTITEIT EN LITERATUUR

Het verleden heeft bewezen dat identiteit in hoge mate gecreëerd wordt. In de zeventiende eeuw bijvoorbeeld was er in Nederland nauwelijks nationaal besef, dat is pas in de negentiende eeuw tot stand gekomen. Het begrip Groot-Brittannië is pas in de 18de eeuw gevormd en honderd jaar geleden sprak de meerderheid van de Fransen niet eens Frans. Laat staan dat men zich overal Fransman voelde.

Door de bijzondere situatie waarin Vlaanderen terecht kwam na de oprichting van het Koninkrijk België in 1830 is er de nationalistische reflex niet alleen van veel recentere datum, maar is die ook tot op vandaag een brandende kwestie gebleven. Opvallend hierbij is dat van de Vlaamse cultuur verwacht wordt positief mee te werken aan het imago van de natie en dat als onderdeel van de strijd voor een zelfstandig Vlaanderen. In dit perspectief moeten de romantische ideeën over natie, volk en taal die in Vlaanderen nog steeds tot de verbeelding van velen spreken en voor buitenlandse oren vast wat oubollig (of verdacht) klinken, begrepen worden.

De 'Vlaamse letterkunde' speelde in die ontvoogdingsstrijd geen onbelangrijke rol. Anders dan in aangrenzende West-Europese landen verwierf de literatuur in de periode tussen Verlichting en modernisme geen autonome status, maar bleef ze een dienende taak vervullen: het nationalistische discours uitdragen (Soetaert 1992, p. 19). Vaderland (en moedertaal), god en gezin zijn er de drie pijlers van. Een discours dat zich laat samenvatten met één enkel citaat dat nog steeds dagelijks de voorpagina van een kwaliteitskrant als *De Standaard* opluistert: 'Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus'.

Uiteraard is deze redeneertrant geen Vlaams privilege. Wie de argumenten analyseert die men niet alleen in de bevrijdings-

oorlogen (Midden-Oosten, Balkanlanden, de vroegere Sovjetunie,...) gebruikt, maar ook in de 'reguliere' politiek van 'beschaafde' staten, stuit nog dagelijks op verrassende uitspraken. Zo verklaarde bijvoorbeeld Maurice Schumann, gewezen minister onder De Gaulle, naar aanleiding van de Volksraadpleging waarin de onafhankelijkheid van Quebec in het geding was, dat "de francofone zaak als overwinnaar uit de bus komt. Het is duidelijk dat de Franse taal passie waard is, in Noord-Amerika evenzeer als in Noord-Afrika of Libanon. Ik zou bijna zeggen: ze is waard ervoor te sterven." (*De Standaard* 2/11/95). Ook Harald Bloom (1987) fundeerde zijn klacht over de teloorgang van de Amerikaanse beschaving op een aantasting van de hoger genoemde drie pijlers van het traditionalisme.

Schrijvers die het in Vlaanderen waagden aan deze waarden te morrelen, werden tegengewerkt, meer nog: als 'onvlaams' weggepest... naar Nederland. Vandaar de vele auteurs – van Cyriel Buysse tot Hugo Claus – die het aan uitgevers in Nederland te danken hebben dat hun talent ooit erkenning kon krijgen. De houding tegenover de Vlaamse cultuur werd een topos in de Vlaamse literatuur. De romans *Brief aan Boudewijn* (Walter Van den Broeck), *Het verdriet van België* (Hugo Claus), *De vermaledijde vaders* (Monika van Paemel), evenals het pas verschenen *Het goddelijk monster* van Tom Lanoye zijn even zoveel pogingen om zich af te zetten tegen het credo als zou de artistieke traditie in Vlaanderen een 'natuurlijke uiting' zijn van het aloude christelijke karakter van het Vlaamse volk.

Zoals in de inleiding al gezegd moet Vlaanderen zich nu meten met Europa. En dat heeft zo zijn positieve kanten. Het gezwollen patriotisme wordt doorprikt vanuit een Europees – en zelfs een ruimer westeren en/of multicultureel perspectief. Maar er is ook een negatieve kant aan: sommigen staan klaar om nieuwe zekerheden te creëren, ditmaal rond Europa. Want Europa

is niet alleen een correctie op het nationalisme, het kan ook aanleiding geven tot een nieuwe vorm van nationalisme met een duidelijk vijandbeeld, de Islamitische religie bijvoorbeeld. En hier rijst de vraag op welke wijze de leraren geschiedenis, esthetica en literatuur hun nationale geschiedenissen, cultuur- en literatuurgeschiedenissen zullen herschrijven om een cultureel erfgoed te creëren als fundering voor de toekomstige 'supernatie' Europa. In deze tijden waarin, zoals Ernest Gellner (1983) het zo treffend verwoordde, *'nationalismen onder elkaar vechten in een strijd om de beschikbare bevolkingen en de beschikbare staatsruimte'* kunnen culturele vorming en literatuuronderwijs een belangrijke rol spelen.

IDENTITEIT EN ONDERWIJS

Op een kritische manier over de nationale identiteit praten ligt in Vlaanderen niet voor de hand. Laat staan in een klassituatie in een verzuild onderwijssysteem. Toch kan door deze recente discussie het belang van goed literatuuronderwijs opnieuw ter sprake komen. Als men in het toekomstige Europa cultuur ernstig wil nemen dan hoort daar plaats voor in het leerplan (Soetaert 1992, p. 24). Goede literatuur weet immers precies de pluriformiteit en de complexiteit van de multiculturele samenleving weer te geven. Waardevolle literatuur bouwt identiteit niet alleen op, maar stelt die meteen ook in vraag. De recente Europese geschiedenis leert juist hoe gevaarlijk het kan worden wanneer de kritische reflectie op de eigen ideologie in de kiem wordt gesmoord.

Natuurlijk is niet elke vorm van trots op de eigen identiteit meteen verdacht en is het normaal dat men met zijn medeburgers waarmee men geografische en historische bindingen heeft, samenvoelt. Maar men moet wel beseffen dat naties en identiteiten geen sacrosancte en eeuwige waarden zijn,

maar constructies die voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Met andere woorden, men moet niet alleen de mythes deconstrueren maar ook waakzaam zijn voor de nieuwe mythes die zich onder onze ogen construeren. Hierbij is het zeker niet de bedoeling om in 'relativisme' of 'ironie' te vervallen, noch te beschuldigen, maar te begrijpen.

HENDRIK CONSCIENCE: DE LEEUW VAN VLAANDEREN

Volgens de populaire mythe leerde Hendrik Conscience de Vlamingen lezen, en gaf hij het Vlaamse volk een 'ziel'. Een confrontatie met zijn romans vandaag laat daar nog weinig van vermoeden. De meeste van zijn meer dan honderd boeken lijken volstrekt onleesbaar geworden. De taal is op z'n zachtst uitgedrukt zwak, de toon bombastisch, de neiging tot versterking komisch (*"onstuimige harten kloppen heftig in zwoegende boezems"*). De inhoud van zijn verhalen is niet alleen irritant moraliserend, maar mist bovendien elke psychologische diepgang. Ten slotte is er de eenzijdige beeldvorming als ze al niet volledig vervalst is: historische feiten in zijn romans krijgen niet zelden een verrassende verklaring. Toch worden een aantal van zijn werken, hoe zwak ze soms ook zijn, tot vandaag toe telkens weer tot leven gebracht door de vele interpretaties en evaluaties in vele soorten van discours, waardoor men eigenlijk van een 'canonfiguur' kan spreken. Mede hierdoor wordt zo'n auteur interessant om over natie en identiteit in de lessen literatuur na te denken.

Bovendien draait de hele thematiek van zijn wel beroemdste roman *De Leeuw van Vlaanderen* rond de beruchte Gulden-sporenslag in 1302, één van de basismythes van de Vlaamse identiteit: de nationale feestdag, de nationale vlag en de nationale hymne van de Belgische deelstaat Vlaanderen zijn aan de mythische veldslag waarin

de 'Vlamingen' de 'Fransen' zouden hebben verslagen, ontleend. Wanneer men echter de historiek van die mythe opspoor, krijgt men een schoolvoorbeeld van wat Eric Hobsbawm (1992) een *'invented tradition'* heeft genoemd. In realiteit ging het om een complex conflict waarin de belangen van de leenheer, de Franse koning, gingen samen-vallen met die van de 'patriciërs' terwijl de leenman, de graaf van Vlaanderen, met zijn aspiraties eerder aansluiting vond bij de ambachten. Daarbij mag ook niet uit het oog verloren worden dat geografisch gezien Vlaanderen toen grotendeels in het huidige Frankrijk lag, en dat de huidige Belgische provincies Brabant, Antwerpen en Limburg er niet toe behoorden.

De figuur van Hendrik Conscience is zelf een voorbeeld van een mythe. In het collectieve geheugen van de Vlaming leeft hij voort als een man van grote verdienste die nog voor zijn dood een monument kreeg. De werkelijkheid ziet er prozaïscher uit: vrijzinnig in gedachten en gesprekken, liet hij zijn werken – met het oog op een ruime verspreiding – door een kanunnik in Mechelen zuiveren van voor de katholieken mogelijk aanstootgevende scènes. Als moralist was hij voor alles een exponent van de heersende klasse, van de bourgeoisideologie en bovendien, o ironie, Franstalig en fervent voorstander van het orthodoxe België.

DE KLASPRAKTIJK

Een dergelijk les(senreeks) kan niet worden aangevat zonder een reconstructie van wat de leerlingen over zo'n figuur en over de roman reeds weten. Waarover handelt het verhaal? Hoe heb je het verhaal leren kennen? Hoe ervaar je het verhaal? Ken je de auteur? Wat wordt van hem beweerd? Deze eerste fase van de les bevat een reconstructie van het cultureel netwerk van de leerlingen, uitgebreid uiteraard door de vraagstel-

ling van de leraar. Zo worden verwijzingen geïnventariseerd naar film, televisie, jeugdbewerkingen, schilderijen, stripverhalen...

Tijdens de tweede fase wordt dit netwerk geconfronteerd en uitgebreid met andere netwerken van het kennisgebied. In de eerste plaats worden de leerlingen geconfronteerd met een fragment uit het originele werk. Gesuggereerd wordt in het perspectief van het thema identiteit een fragment te kiezen waarin nogal wat elementen van de 'mythische Vlaamse identiteit' voorkomen. Een geschikt voorbeeld vindt men in de scène net voor de Guldensporenslag, waar men ziet hoe *"in een doodse stilte alle scharen neerzonken en de laatste zegening ontvingen"*, hoe de Vlamingen herinnerd worden aan hun *"kinderen die (de Fransen) zullen uitmoorden"*, aan hun *"benauwde vrouwen"* en hoe ze hun veldheer achterna *"insgelijks van de vaderlandse grond proefden"* (Conscience 1983, p. 303-305). Een confrontatie dus met het gekende triumvi- raat: God, gezin en vaderland.

In een derde fase zijn er verschillende mogelijkheden waarin telkens andere thema's aan bod kunnen komen en waardoor dit klassieke werk voortdurend kan worden geactualiseerd. En waarbij ook literatuurwetenschappelijke inzichten kunnen behandeld worden: de functies van de historische roman, het epos, de figuur van de schrijver Conscience, ...

Een eerste mogelijkheid biedt de confrontatie met een essayistisch stuk waarin de mythe Vlaanderen, de Guldensporenslag enzovoort gedeconstrueerd worden. We vermelden hier maar enkele mogelijkheden:

- 'Het ware verhaal van de Brugse Metten' (P.C. van der Eerden, *NRC* 18/5/1983);
- 'En België heeft Vlaanderen gemaakt' (Van Istendael 1994, p. 251-266);
- Een hoofdstuk of fragment uit *Het klauwen van de leeuw* (Reynebeau 1996);

- Een hoofdstuk uit het boek onder redactie van Anne Morelli (1995) over *De grote mythen van België, Vlaanderen en Wallonië*. Bijzonder geschikt is uiteraard de bijdrage in dit boek van Jo Tollebeek over de Guldensporenslag.

Een tweede mogelijkheid is een bespreking van het literaire 'Nachleben' van *De Leeuw van Vlaanderen*. Er zijn bijvoorbeeld de vrij recente film in een regie van Hugo Claus, stripverhalen (o.a. De Moor 1984) en het twaalfde hoofdstuk uit nog zo'n Vlaamse klassieker *De Witte* (Claes 1980, p. 182).

Men kan de leerlingen ook confronteren met moderne teksten, filmfragmenten, televisiedocumentaires rond actuele gebeurtenissen waarin parallele houdingen, formuleringen,... aan bod komen. Uiteraard past men zich telkens aan de actualiteit aan. Toen ikzelf deze lessenreeks opzette, heb ik onder andere gebruik gemaakt van:

- 'Het geweld van de zuiverheid' (Hertmans 1995);
- De televisiedocumentaire *Blood and belonging* van de Canadese schrijver Michael Ignatieff (BBC 2 - 1994); later ook door de VPRO uitgezonden en in boekvorm uitgebracht, ook in het Nederlands (Ignatieff 1994);
- Confrontatie krantenartikel van Luc Martens: 'De taal als hefboom van emancipatie' (*De Standaard* 7/10/95), en het antwoord hierop door Dirk De Schutter: 'Een cultuur van het verschil' (*De Standaard* 11/10/95);
- Confrontatie met artikels rond de 11 juli-vingering in 1995 uit verschillende kranten en tijdschriften: *De Standaard*, *De Morgen*, *Knack*, ...

SCHOOLBOEKEN

Een interessante reden om een roman als *De Leeuw van Vlaanderen* te kiezen is dat er lange tijd anders over Conscience en zijn

oeuvre is gedacht. De receptie van zo'n figuur is dan ook bijzonder boeiend om volgen. Voor leerlingen is het dan ook nog boeiender om te zien hoe ook op school, in de schoolbloemlezingen, deze opvattingen in de tijd mee evolueren en generaties jongeren hebben beïnvloed. Een inventarisering van de receptie van Conscience's werk in 't algemeen en van *De Leeuw van Vlaanderen* in het bijzonder uit schoolboeken (van 1909 tot vandaag) werd aan de leerlingen voorgelegd (zie bijlage). In groepjes dienden zij de evolutie van de wijze waarop over Conscience gedacht werd en wordt - van een absolute verheerlijking over een voorzichtige kritiek naar een deconstruering van zijn (wel heel Vlaams) wereldbeeld - te bespreken en aan de klas te rapporteren.

Op die manier wordt literatuur op school iets dat leerlingen heel aanbelangt. In zo'n analyse van schoolboeken komen ze zelf tot het inzicht hoe de leerstof op school mee hun identiteit en wereldbeeld vormt. De wakkersten onder hen zien al heel gauw in dat ook deze manier van lesgeven een beïnvloeding inhoudt: zij verdienen dan ook een tien, want hebben het opzet van de lessenreeks begrepen.

TEN SLOTTE

Het thematiseren van de eigen identiteit is voor sommigen nog altijd een taboe. Vaak wordt kritische reflectie op de eigen geschiedenis en natievorming, de 'onttovering' ervan, met 'nestbevuiling' geassocieerd. Wanneer men echter de waardevolle elementen uit het eigen culturele verleden wil vrijwaren, moet men ze weten te scheiden van de kitsch en het bedrog. Onttovering moet dus gezien worden als het historische bewustzijn dat te hooggestemde idealen tempert en zodoende voor excessen behoedt. Uiteindelijk is de figuur van Conscience het mooiste bewijs van de relativiteit van de eigen identiteit. Hij had er duidelijk zelf last mee zoals moge blijken uit een

passus uit een toespraak die hij 1840 in Antwerpen hield naar aanleiding van de inhuldiging van het standbeeld van Rubens: "bij de Europese roem van de Vlaamse schil-

der Rubens voelt gij uw hart van fierheid en hoogmoed opzwellen over de naam Belg die gij draagt." (De Groote 1979, p. 430).

André Mottart
Departement voor Lerarenopleiding
Universiteit Gent
Sint-Pietersplein 5
9000 Gent

Bibliografie

Bloom, H.: *The Closing of the American Mind*. New York: Simon & Schuster, 1987.

Claes, E.: *De Witte*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1980.

De Groote, G.: Conscience en de wederopbouw der nationale waardigheid. *Dietsche Warande & Belfort* 124 (1979), p. 428-439.

De Moor, B.: *De Leeuw van Vlaanderen*. Antwerpen: De Dageraad, 1984.

Gellner, E.: *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell, 1983.

Hertmans, S.: Het geweld van de zuiverheid. *Nieuw Wereldtijdschrift*, maart-april 1995.

Hobsbawm, E.J.: *Nations and nationalism since 1780. Programm, myth and reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Ignatieff, M.: *Waar het bloed kruipt. Reizen door het nieuwe nationalisme*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, 1994.

Morelli, A. (red.): *De grote mythen van België, Vlaanderen en Wallonië*. Berchem: EPO, 1995.

Reynebeau, M.: *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*. Leuven: Van Halewyck, 1996.

Soetaert, R.: Identiteit en literatuuronderwijs. *Kultuurleven*, december 1992, p. 19-25.

Ugresic, D.: *De cultuur van de leugens*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1995.

Van Istendael, G.: *Bekentenissen van een reactionair*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas, 1995.

BIJLAGE

EEN BLOEMLEZING UIT BLOEMLEZINGEN

1

Brants, M. & O. Van Hauwaert: *Dicht & proza*. Gent: Uitgeversfirma I. Vanderpoorten (Pollepelstraat 18), 1909, p.III-IV.

Met de uitgave dezer bloemlezing wordt er naar gestreefd (...), niet alleen tot ruimer uitbreiding der taalkennis, maar daarbij tot loutering van de smaak, tot zedelijke en geestelijke vorming, tot juister waardeering van land en volk, tot inwijding in het letterkundig leven van den Nederlandschen stam. (...) we namen insgelijks een reeks volksliederen op, om mee te werken in de zeer doelmatige richting, die, naar het voorbeeld van Duitschland, zich meer en meer in het onderwijs voordoet, namelijk het mooie lied te verspreiden en vooral bij de wakkere jeugd den lust tot zingen aan te moedigen. Want:

“Het lied is het gevleugeld woord,
De ongeleende tolk
Van jong en oud! Een vreugd-akkoord,
Een zilv'ren stem, zoo graag gehoord:
Het lied, het lied is ‘t Volk!”

[We vinden er Conscience in het hoofdstuk ‘Land en Volk’; bij elke tekst hoort een opsteltitel (p. 180-222):

- *De oude Germanen (O. Van Houwaert) – Waarom mogen wij fier zijn op onze voorouders, de Germanen.*
- *Op den groeninge-kouter (Victor Fris) – Bij Kortrijk werd onze nationaliteit geboren.*
- *Dood van Jacob van Artevelde (Hendrik Conscience) – Een groot man is een baken in zee.*
- *Anneessens (F. De Cort) – Onze Helden waren meestal zonen uit het volk.*
- *Vlaanderenland (Th. Van Rijswijck) – Welke held uit de geschiedenis van ons Volk bewondert gij het meest.]*

2

Rijpma, E.: *Beknopte geschiedenis der Nederlandse letteren*. 1920, p. 123.

De geestdriftige en toch kinderlijk-gevoelige HENDRIK CONSCIENCE (1812-1883) is de meest populaire en invloedrijke van de oudere *prozaschrijvers*, de eerste die *echt Vlaamsche romans* schreef, en die tot het hart van het Vlaamsche volk wist te spreken. 't Liefst koos hij zijn *personen uit den heldentijd*, toen de burgers van Gent en Brugge streden tegen de Fransche indringers en overheerschers. DE LEEUW VAN VLAANDEREN, JACOB van ARTEVELDE, en KERELS VAN VLAANDEREN behooren tot de beste van zijn historische romans.

3

Van Neylen, W. & A. Van den Dries: *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letteren*. 1924, p. 126.

Toen rees in zijnen geest het voornemen op, om boete te doen voor dat onbesuisde uitgeven van de *Phantazij*, door het inspannen van al zijne krachten tot een groot werk: een vaderlandschen heldenroman ernstig voorbereid, lang en rijp overwogen, ditmaal met de grootste zorg opgesteld en dat over zijn lot moet beslissen. Eindelijk bleef zijn keus gevestigd op den strijd, die in 1302 uitliep op de zegepraal der Vlaamsche gilden tegenover de Fransche kroon, in de Guldensporenschlag. Met De Laet ondernam hij een korte reis door West-Vlaanderen, ten einde de landschappen, steden en gebouwen die in zijn werk zouden voorkomen, naar de natuur te kunnen schilderen. Het boek verscheen voor het einde van 1838.

De verschijning van den *Leeuw van Vlaenderen* is de merkwaardigste gebeurtenis in de geschiedenis der Zuidnederlandsche letterkunde sedert 1830 en in het leven van Conscience. Hij had zijn woord gehouden; zijn nieuwe roman was een meesterstuk en bleef, alles te zamen genomen, zijn bijzonderste werk... De stijl is vloeiend en kernachtig, hier en daar wel opgeschroefd, maar overal vol warmte en gloed.

4

Van Kalken, H.: *Nederlandsch leesboek voor lagere en middelbare scholen*. Brussel: Office de publicité (vroeger: J. Lebègue & C°, uitgevers), 1926, p. 49.

(Conscience) zette zich echter aan het schrijven van schoone werken, die weldra overal gelezen werden. In den *Leeuw van Vlaanderen* en in *Jacob van Artevelde* wekte hij de geestdrift weder op voor de heldendaden der Vaderen. In een aantal andere verhalen schetste hij de zeden van het Vlaamsche volk, dat hij zoo innig liefhad. Zijn naam werd bekend, niet alleen in Zuid- en Noord-Nederland, maar in alle landen der wereld. De groote man bleef echter nederig en bescheiden. In de liefde en genegenheid van het gansche Vlaamsche volk vond hij zijn grootste belooning. Van allen geëerd en bemind, ontsliep hij op zeventigjarigen leeftijd, kalm en met een glimlach op de lippen.

5

Moller, M.W.E.: *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letteren*. 1928, p. 223-224.

Conscience is in ieder geval 'n schrijver, die zoals geen andere in heel de Nederlanden van de 19de eeuw, door iedereen gekend werd, door heel velen is gelezen, en door allen bemind. Zijn invloed is buitengewoon groot geweest in Vlaanderen; en die invloed was goed en veredelend; hij heeft meer dan iemand anders zijn Vlaamse volk weer besef gegeven van zich zelf, aan dat volk weer de liefde gegeven voor z'n eigen verleden, voor z'n eigen taal, voor z'n eigen toekomst.

6

Bauwens, Ev. s.j.: *Zuid en Noord*. 1937, p. 348-349.

Conscience was een idealist en hij kon vertellen. Al schreef hij een arme en onzuivere taal; al ligt het gevoeliger romantisme te dik op veel werken en tafereelen: geen schrijver heeft, sindsdien, zooals hij, het volk geboeid en verheven. Virginie Loveling mag hem overtreffen in de psychologie, Buysse in de typeering der arme menschen en landloopers, Streuvels in de schildering der natuur: geen brengt zoo gemakkelijk een traan in het oog of een glimlach op de lippen, als de beminnelijke schrijver van *De Loteling*, *Wat eene moeder lijden kan*, *Houten Clara*, *Blinde Roza* en zooveel andere tafereelen uit de geschiedenis en het volksleven.

“Hij leerde zijn volk lezen”; en wat hij het leerde lezen was weldoend. Geen heeft, zooals hij, recht op aller dankbaarheid; en die dankbaarheid werd hem, herhaalde malen, luisterrijk betoond. Conscience was tijdens zijn leven niet Katholiek. Toch ademen zijn werken den Katholiek-Vlaamschen geest; en hij is ook, als onderdanig kind van de H. Kerk, in vrede gestorven.

7

Kuypers, J. & Th. De Ronde: *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letteren*. 1938, p. 190-191.

Hoe geestdriftig werd het jaar daarop *De Leeuw van Vlaanderen* onthaald! Een historische roman van grootsche allure, een koninklijk boek voor zijn herwordend volk. Geheel anders dan Potgieter, die steeds naar de 17e eeuw wees, doch door eenzelfde streven bezielde, zochten Conscience en al zijn Vlaamschgezinde medestanders, nu het heden zoo troosteloos was, stof tot opbeuring, fierheid en hoop, in een roemrijk verleden. Deze verheerlijking, die machtig bijdroeg tot de wedergeboorte van het Vlaamsche bewustzijn, heeft in dit verhaal van den Slag der Gulden Sporen dadelijk een hoogtepunt bereikt: op dit romantisch nationalisme van Breidel en Pieter de Coninc, van de teedere Machteld en den geheimzinnigen Zwartten Ridder, zullen verschillende geslachten teren.

Geen van zijn latere historische romans, hoeveel knapper ook van bouw en zuiverder van schrijftuur: *Jacob van Artevelde*, *De Kerels van Vlaanderen*, hebben zo diep de gemoederen beroerd.

8

Bogaerts, L., F. Noels & J. Suetens: *Vrolijk lezen. Deel X. Lier: Jozef Van In & C°, 1949, p. 272.*

Hendrik Conscience (...), die nochtans de zoon van een Fransen vader, en wiens opvoeding grotelijks in het Frans was verzorgd geworden, heeft ons Vlaamse volk weer "leren lezen"!

Hoe zulks mogelijk was? Omdat hij de verlangens, de noodwendigheden van ons volk kende en er aan te gemoet kwam.

1. Conscience wist dat het volk van zijn tijd hield van sentimentele verhalen, waarin de gebreken of de wantoestanden werden aangeklaagd, waarin de deugd beloond en de ondeugd gestraft werd. (...)

2. Conscience beseftte dat de Vlaamse fierheid slechts sluimerde en dat het oude stambewustzijn weer kon en moest wakker geschud worden. Naast meerdere geschiedkundige verhalen, is hier zijn 'Leeuw van Vlaanderen' van onschatbare betekenis.

3. Conscience begreep, dat om de eenvoudigen aan 't lezen te brengen, ook de stof van zijn boeken in het leven van de simpele mensen moest gezocht worden. (...)

De taal en stijl van Conscience zijn zeker niet zo zuiver als die van vele hedendaagse schrijvers; de zinsbouw laat dikwijls te wensen en op vele plaatsen is hij langdradig. Maar wij mogen niet vergeten dat Conscience leefde voor ruim 100 jaar, in een tijd toen onze taal en onze cultuur dreigden geheel verloren te gaan en dat hij ze uit de vergetelheid heeft opgehaald! Daarom verdient hij den eeuwigen dank van het Vlaamse volk!

9

Van Wilderode, A.: *De dubbelvluit 1*. Antwerpen/Utrecht: Standaard Uitgeverij, 1968, p. 344.

(...) – zijn literaire betekenis: de eerste belangrijke auteur in de Zuidnederlandse letterkunde van de negentiende eeuw die, naast gebreken (aanvankelijk kreupel taalgebruik, romantische eenzijdigheid, al te grote sentimentaliteit...), toch duidelijke kwaliteiten heeft: grootsheid naast vertederende observatie van de werkelijkheid, beweeglijkheid en vaart naast een langzame benadering van de kleine, onbelangrijke dingen. En zijn *De leeuw van Vlaanderen* met de epische beschrijving van de Guldensporenslag is ons (enig) epos.

Debaene L., J.-B. Janssens & F. Verbiest: *De Bron 5. Nederlandse bloemlezing met literatuurgeschiedenissen voor de hoogste klassen van het Middelbaar, Technisch en Normaalonderwijs*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1969.

Ontmoedigd zocht de schrijver naar een middel om het volk voor zich te winnen. Hij greep naar het nationale verleden, zocht naar een patriottisch motief dat de geestdrift van het volk zou kunnen opwekken, koos de Guldensporenslag en schreef in een roes van bezieling en opwinding *De Leeuw van Vlaanderen* (1838). Het boek werd in triomf ontvangen. De bonte kleurigheid van het middeleeuwse ridderwezen, de helftaftigheid van de Vlaamse gilden, de roemvolle overwinning door hen behaald op het Franse leger, de aandoenlijke liefdesavonturen, de geheimzinnige tochten van de Zwarte Ridder, de vrolijke herbergtonelen, het sprak alles tot de verbeelding van een volk dat er behoefte aan had de donkere tijd waarin het leefde te vergeten en te genieten van gedroomde grootheid.

(...)

De moderne mens verwijt hem dat zijn Nederlands weinig keurig was, dat de ontwikkeling van zijn avonturen vaak onwaarschijnlijk aandoet, dat de gevoelsexplosies te geweldig zijn, dat hij de werkelijke toestanden in zijn tijd verbloemd heeft en "te braaf" is geweest. Conscience was de zoon van zijn tijd, zoals wij van de onze. Onze tijd zweert bij nuchterheid, openhartigheid zonder schroom, en zakelijke, niet-versierde taal.

Het is goed dat de jongste jaren gezuiverde, behoedzaam versoberde uitgaven van Conscience's werk uitgegeven werden. De overrijke verbeeldingskracht van deze meester-verteller heeft nog niets van haar luister verloren, evenmin de zwierige vaart van zijn verhaalkunst en het bezielende vermogen van zijn woord.

Bovendien bezitten deze romans in de historische groei van het Vlaamse volk de waarde van beschavingswerk. Men zegt van Conscience dat hij zijn volk leerde lezen. Daarom alleen reeds behoort hij tot de groten van onze cultuur. Dat men ook buiten de grenzen Conscience's werk gewaardeerd heeft, blijkt uit het feit dat het in zeer vele talen vertaald is en in verre uithoeken van de wereld nog gelezen wordt.

[Er volgen drie fragmenten: 'Breidel en Leroux in tweegevecht'; 'de toespraak van Robrecht de Bethune tot zijn ridders na de overwinning'; en de slotzin, met als opdracht hierbij:

Maak een verhandeling over de gedachte, uitgedrukt in de slotzin van De Leeuw van Vlaanderen: "Gij, Vlaming, die dit boek gelezen hebt, overweeg bij de roemrijke daden, welke het bevat, wat Vlaanderen eertijds was, – wat het nu is, – en nog meer wat het worden zal, indien gij de heilige voorbeelden uwer vaderen vergeet!"]

11

Van Aken, P.: *Letterwijs, Letterwijzer*. Brussel/Amsterdam: Manteau, 1979, p. 62-63.

In het Zuiden introduceerde Hendrik Conscience (1812-1885) de historische roman die onder de drang van de omstandigheden een succes werd. De Vlaamse Beweging verkeerde in haar apostolische fase en de historische roman kon helpen het bewustzijn van het Vlaamse volk aan te wakkeren en het minderwaardigheidsgevoel te bestrijden. In verscheidene werken van Conscience vinden we didactische en moraliserende trekken. Bekende historische romans van hem zijn *In 't Wonderjaer* (1837), *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) en *Jacob van Artevelde* (1849). Ten minste even bekend werden zijn sentimentele dorpsverhalen (*De Loteling*, 1850; *Baas Gansendonck*, 1850), waarmee Conscience zijn verteltalent bevestigde, maar tevens het gebrek aan ernstige, fundamentele kritiek in zijn oeuvre onderstreepte – een ernstig tekort, gezien de rol die hij had kunnen spelen als aanklager van sociale wantoestanden. Conscience had wel te kampen met verzet van de geestelijkheid (waardoor hij genoodzaakt werd gekuiste versies van zijn boeken te leveren), maar van de crisisjaren 1840-'50 (mechanisatie van de vlasnijverheid, aardappelplaag, mislukking van verscheidene oogsten, overbevolking) en van de nieuwe sociale verhoudingen die ontstonden als gevolg van de overgang van de landbouweconomie naar de industriële economie (1856-1870), is er in zijn werk niet veel te bespeuren.

12

De Schutter, F.: *Wild van de inkt. Boek A*. Kapellen: De Nederlandsche Boekhandel/Uitgeverij Pelckmans, 1989, p. 258.

Eigenlijk is *De Leeuw van Vlaanderen* een historische roman. Met de nadruk op roman. Heel in de verte heeft het boek ook nog iets te maken met de feiten van 1302.

Wat waren die feiten? De Franse koning heeft altijd gestreefd naar centralisatie. Concreet betekende dit: alle gebieden opnieuw onder het echte gezag van de kroon brengen. Het leen dat de Franse koning de grootste last berokkende, heette Vlaanderen. De graaf, Gwijde van Dampierre, tachtig jaar oud en geen gemakkelijk heerschap, speelde zijn onderdanen handig tegen mekaar uit. In de steden schaarden de kleinere ambachten (wevers, slaggers) zich achter de graaf. De aristocraten trokken de partij van de koning. Het geschil eindigde, zoals we allemaal weten (dank zij

Conscience!) in Kortrijk op 11 juli 1302. Tegen iedere logica in versloegen de "Vlamingen" de "Fransen". In feite ging het om een conflict tussen een leenheer en een leenman. Tussen haakjes: de graaf van Vlaanderen met zijn hele familie spraken altijd en overal Frans. Conscience vertelt een ander verhaal en voor de zoveelste keer moeten we constateren dat een schrijver "zijn" waarheid maakt en dat die vaak meer effect heeft dan de naakte waarheid. Op 11 juli 1302, zegt Conscience, schudde het Vlaamse volk het Franse juk van zich af. Door de Guldensporenslag werd Vlaanderen vrij.

13

Camerlynck, L. e.a.: *Lemma 5*. Kapellen: De Nederlandsche Boekhandel/Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 128.

Conscience wordt pas sedert enkele tientallen jaren niet meer massaal gelezen. Zijn werk behoort nu tot de literatuurgeschiedenis en levert enkel nog de basis voor film-scenario's. De huidige lezer kan zich ergeren aan een te grote sentimentaliteit in zijn boeken. Hij verwondert zich erover dat een schrijver, die met zoveel liefde de lagere klassen typeerde, geen vinnige aanklachten formuleerde tegen de sociale wantoestanden waarin arbeiders en boeren leefden. Zijn historische bijdrage tot de ontvoogding van het Vlaamse volk en zijn literair-historische betekenis kunnen nochtans moeilijk overschat worden; (...)

Dit epos (De Leeuw van Vlaanderen) van onze kortstondige bevrijding is eerder een reeks taferelen dan een coherent verhaal. Conscience vond zijn inspiratie in een geïdealiseerd verleden, nl. het glorieus Vlaanderen uit de veertiende eeuw. Het grote schilderij van Nicaise de Keyser, De Slag der Gulden Sporen, had indruk op hem gemaakt. Hij documenteerde zich door middeleeuwse kronieken te lezen en de plaatsen van de handeling te bezoeken.